

ЄВРОРЕГІОН: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ**EUROREGION: THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF THE RESEARCH****Кіш Є.Б.,**

*доктор історичних наук, професор,
член зовнішньої колегії Академії наук Угорщини,
завідувач кафедри історії Угорщини та європейської інтеграції
гуманітарно-природничого факультету
Ужгородського національного університету*

У статті досліджуються теоретико-методологічні проблеми єврорегіонів. Теоретико-методологічні засади вивчаються крізь призму ролі регіонів у транскордонному співробітництві. Єврорегіони – найвища інституційна форма транскордонного співробітництва. Роль і місце єврорегіонів у системі транскордонного співробітництва є визначальними. У науковій роботі досліджуються проблеми і перспективи єврорегіонального співробітництва України у контексті європейської інтеграції. Також досліджено теоретичні європейські аспекти єврорегіонального співробітництва.

Ключові слова: Україна, Європейський Союз, єврорегіон, транскордонне співробітництво, інтеграція, геополітична ситуація, кордон.

В статье исследуются теоретические и методологические проблемы еврорегионов. Теоретические и методологические основы изучаются сквозь призму роли регионов в трансграничном сотрудничестве. Роль и место еврорегионов в системе трансграничного сотрудничества имеет определяющее значение. В научной работе исследуются проблемы и перспективы еврорегионального сотрудничества Украины в контексте европейской интеграции. Также исследованы теоретические европейские аспекты еврорегионального сотрудничества.

Ключевые слова: Украина, Европейский Союз, еврорегион, трансграничное сотрудничество, интеграция, геополитическая ситуация, граница.

The article analyzes the theoretical and methodological problems of the euroregions. The theoretical and methodical approaches to the substantiation of the role of trans-border cooperation of regions are researched. Euroregion – is the higher institutional form of the trans-border cooperation in Europe. The role and place of euro-region in the system of the trans-border cooperation are defined. The scientific work is devoted research of the problems and the perspectives of the development of the euroregional cooperation of Ukraine in the context of European integration. The article considers theoretical European aspects of the euroregional cooperation.

Key words: Ukraine, European Union, Euroregion, trans-border cooperation, integration, geopolitical situation, border.

Постановка проблеми. Роль і місце єврорегіонів у сучасній системі міжнародних відносин, які динамічно змінюються, потребують глибокого наукового вивчення на основі нових методологічних підходів з урахуванням реалій сьогодення і стратегічної перспективи України, синтезу різноманітних аспектів визначальних тенденцій глобального і регіонального розвитку.

Розробки і втілення принципово нових підходів до розвитку єврорегіонів в Україні в умовах розширення ЄС вимагають радикальні зрушення у геополітичній ситуації на європейському континенті та зміна геополітичного статусу єврорегіонів після масштабного розширення європейської спільноти. Принципово значущим є твердження доктора економічних наук А.В. Баян, що Україна максимально адаптуючи загальноєвропейські принципи єврорегіонального співробітництва, має максимально не тільки використовувати загальноприйнятні визначення, категорії транскордонного співробітництва, але і предметно втілювати їх у життя. Таким чином, нові реалії міжнародного характеру у ХХІ столітті за умов поглиблення та

поширення євроінтеграційного процесу зумовлюють також необхідність якісної зміни системи єврорегіонального співробітництва України та активізації основних суб'єктів транскордонних відносин – регіонів [1, с. 16]. Авторське бачення поняття регіону визначає його насамперед як систему просторової територіальної реальності/інституту у складній взаємодії внутрішніх однорідних, але не уніфікованих фізико-географічних, економічних, етнокультурних складових та зовнішніх факторів суміжних територій, просторів. Природно, що просторові категорії детермінують регіональний розвиток. Значущість транскордонного співробітництва безпосередньо межуючих суміжних регіонів за умов наявності спільного кордону, як і міжрегіонального співробітництва регіонів, які не мають спільного кордону, важко переоцінити саме у контексті інтеграції України в європейські структури [2, с. 58].

В Європі на сьогодні існують чотири основні *концептуально-теоретичні підходи до розвитку єврорегіонального співробітництва* та міжнародної регіональної інтеграції:

Перший – інтеграція як процес усунення перешкод, які заважають інтеграції ринків товарів, послуг, капіталу та робочої сили. Його методологічна основа – неоліберальна теорія (деякими дослідниками визначається як ринковий підхід).

Другий – міжрегіональна, як і загальноєвропейська інтеграція, розглядається як поступова передача повноважень національними владами наднаціональним структурам. Це – спроба синтезу неокейнсіанської та інституціональної теорій (також визначається як інституційний підхід).

Третій – так званий «сітьовий» чи «мережевий» підхід розглядає соціально-економічний простір як систему транснаціональних макрорегіонів, що перетинаються.

Четвертий – це сценарій *просторового розвитку* Європи на найближчі 50 років, який отримав назву – Концепція «червоного восьминога». Він передбачає, що до 2026 року в Європі і надалі найбільш розвинутою територією буде центральне ядро, яке ще називається «синій банан». Але невдовзі від нього протягнуться своєрідні «коридори розвитку» (щупальці), які досягатимуть всіх віддалених кутків Європи. Вздовж них формуватимуться могутні транскордонні агломерації «червоний банан».

Надалі нова зона транскордонного співробітництва в Європі посунеться із «синього» через «червоний» до «зеленого банана» на межі держав Центральної Європи, а також Східної Європи, що сприятиме появі *нової геополітичної конфігурації* [3].

Стан опрацювання. Питання історіографії єврорегіонів сфокусуємо насамперед на вітчизняному просторі, адже в Європі наявні не просто наукові розробки, а існують наукові школи майже у кожній із країн. Вивчення проблематики єврорегіонів у вітчизняній науці можливо поділити на два досить коректні, як на нашу думку, сегменти. По-перше (і це, на жаль, становить лівову частку публікацій, статей публіцистично-компіляційного характеру), це ідеалізація вітчизняними дослідниками досвіду єврорегіонів України. Спрощена характеристика досвіду єврорегіонів України і штучне поєднання транскордонної співпраці між-державного і міжрегіонального рівнів з метою презентації «кращих практик» такої транскордонної співпраці України приводить у результаті до нівелювання проблематики дослідження і визначається непорозумінням суттєвих характеристик дії єврорегіонів. По-друге, як позитивний «прорив» саме із 2002 року в Україні з'явилися перші наукові академічного рівня дослідження, в яких не тільки акумулюється досвід єврорегіонів Європи, але і визначаються конкретні проблеми та рекомендації прагматичного характеру щодо їх розбудови у прикордонній Україні, зокрема, це монографічні праці Н.А. Мікули [4; 5], А.В. Баляна [6], В.П. Луцишина

[7]. Найбільше публікацій українськими дослідниками сфокусовано на характеристиці діяльності Карпатського єврорегіону – це наукові розвідки О. Вишнякова [8], З. Бройде [9], Є. Кіш [10; 11; 12; 13], М. Лендьела [14], С. Мітряєвої [15; 16]. Як позитив, слід відзначити діяльність Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Ужгороді в організації міжнародного рівня конференцій, зокрема із питань єврорегіонів. Так, у рамках проекту «Карпатський Єврорегіон: виклики і перспективи» було опубліковано чотири видання з проблемних питань Карпатського єврорегіону [17; 18; 19].

Метою наукового дослідження – є аналіз теоретико-методологічних засад єврорегіонального співробітництва, дослідження нового статусу єврорегіонів внаслідок масштабного східного розширення Європейського Союзу.

Результати дослідження. Методологічно і практично сьогодні наявними є три найпотужніші інституційні форми транскордонного співробітництва: єврорегіони, робочі об'єднання, асоціації. Певна річ, найпоширенішим в Європі є формат *єврорегіонів*.

Організаційно єврорегіони мають відповідати основним наступним критеріям:

- об'єднання регіональних і місцевих органів влади з обох сторін кордону, інколи з парламентською асамблеєю;
- транскордонні організації з постійно діючим секретаріатом, експертами та адміністративним апаратом;
- створені у відповідності з приватним правом на основі національних асоціацій або фондаций по обидві сторони кордону згідно з відповідним публічним правом;
- створені у відповідності з публічним правом на основі міжнародних договорів, які також регламентують членство регіональних органів влади [20].

Серед *методів роботи* європейських єврорегіонів можна зазначити наступні:

- співробітництво на основі стратегії розвитку, здійснювані заходи мають системний характер;
- діяльність має чітку транскордонну орієнтацію, а не обмежується прикордонним регіоном окремо взятої країни;
- не створюється новий адміністративний рівень;
- у центрі діяльності – налагодження транскордонних зв'язків між громадянами, політиками, установами, соціальними партнерами, організаторами культурних акцій тощо;
- пошук точок обопільного інтересу між різноманітними структурами й органами влади по обидві сторони кордону, враховуючи психологічні особливості;

- партнерське співробітництво як на вертикальному (європейському, урядовому, регіональному, місцевому), так і на горизонтальному рівні поза кордоном;

- практична реалізація транскордонних рішень на національному рівні та у відповідності з процедурами, прийнятими по обидві сторони кордону (уникнення конфліктів у сфері компетенції та повноважень);

- транскордонна участь громадян, установ та соціальних партнерів у програмах, проектах та у процесі прийняття рішень;

- прямі ініціативи та використання власних ресурсів як передумови для залучення допомоги і підтримки третіх сторін.

За змістом транскордонного співробітництва для єврорегіонів характерними є наступні дії:

- визначення сфер діяльності у відповідності зі спільними інтересами (наприклад, інфраструктура, економіка, культура);

- співробітництво в усіх сферах життєдіяльності – життя, робота, дозвілля, культура тощо;

- однаковий наголос на питання соціально-культурного та економічно-інфраструктурного співробітництва;

- виконання міждержавних договорів та угод, укладених на європейському рівні, які спрямовані на розвиток транскордонного співробітництва;

- консультації, допомога та координація транскордонного співробітництва, особливо у таких галузях: економічний розвиток, транспорт, регіональний розвиток, охорона навколишнього середовища та збереження природи, культура і спорт, охорона здоров'я, енергетика, перероблення відходів, туризм і дозвілля, розвиток сільського господарства, інновації та передача технологій, школа і освіта, соціальне співробітництво, взаємодія при ліквідації надзвичайних ситуацій та запобігання катастроф, зв'язок, громадська безпека [21].

Єврорегіональне співробітництво – невіддільна складова частина, підсистема і підрівень цілісної системи сучасних міжнародних відносин. Водночас відносини єврорегіонального співробітництва – це специфічна сфера міжнародних і міждержавних стосунків, яка здійснюється і розвивається на основі чітких критеріїв і принципів. Здійснений аналіз розвитку системи міжрегіональних відносин в умовах поглиблення інтеграційних процесів дозволяє констатувати, що єврорегіональне транскордонне співробітництво в Європі і в Україні на сьогодні знаходиться на етапі системних якісних змін. У рамках розширеного Європейського Союзу розвинене транскордонне співробітництво вступило у стадію активного здійснення на основі суттєвого пониження бар'єрного характеру внутрішніх для ЄС державних кордонів і стає засобом успішної реалізації спільної регіональної політики, принципу

субсидіарності, децентралізації влади тощо, а у більш широкому розумінні – будівництва цілісної «Європи регіонів». Європейська спільнота, зацікавлена у створенні по всьому периметру своїх кордонів смуги сталого економічного розвитку, політичної і соціальної стабільності та добросусідства, пропонує будувати майбутні відносини з межуючими східноєвропейськими державами на основі нової стратегії взаємостосунків [22, с. 114].

На нашу думку, інституційною формою транскордонного співробітництва є **єврорегіони** – двосторонні і багатосторонні міжнародні асоціації та об'єднання прикордонних адміністративно-територіальних одиниць держав, які створюються з метою зміцнення добросусідських стосунків, культурних і економічних контактів, координації заходів у різних сферах життєдіяльності і діють у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон.

Важливим у цьому контексті є формування **європейського рівня системи єврорегіонів України** як складової ефективно діючої системи транскордонного співробітництва України та Європейського Союзу. Саме через механізми єврорегіонального співробітництва досить продуктивно здійснюється інтеграція сусідніх адміністративно-територіальних одиниць, територіальних самоврядних спільнот і регіональних господарських комплексів межуючих держав.

Факт, що на сьогодні діяльність єврорегіонів України попередньо не була підготовлена до процесу розширення ЄС і безпосереднього наближення кордонів Євросоюзу до України. Єврорегіони України не змогли адаптуватися до нових умов роботи з огляду на вступ центральноєвропейських держав до ЄС. Більше того, вийти за рамки в основному декларативно-політичного співробітництва у межах наявних єврорегіонів не вдалося. Тому система євро-регіональної співпраці, як і транскордонного співробітництва України у цілому потребує системної якісної трансформації [23, с. 114].

Виокремимо концептуальні положення, які, на нашу думку, сприятимуть більш ефективній розбудові системи єврорегіонального співробітництва України.

1. Регіони, як основні суб'єкти транскордонних відносин, все ж правочинні виключно у рамках делегованих їм, згідно з міжнародно-договірними домовленостями і рішеннями державного центру, компетенцій щодо самостійних дій на міжнародній арені. Чітка на сучасному етапі загальноєвропейська тенденція децентралізації, спрямована на розширення повноважень місцевої влади і територіальних спільнот, передачі їм частини повно-

важень державного центру, позитивно сприяє подальшому розгортанню транскордонного співробітництва.

Структурно визначальним чинником розбудови системи єврорегіонального співробітництва України та ефективно діючих єврорегіонів України в європейському порівняльному контексті є децентралізація, що по суті означає створення єврорегіонів «знизу» за ініціативи органів самоврядування; максимальне залучення співпраці саме регіонів; надання реальних, а не декларативних повноважень, компетенцій органам самоврядування України.

2. Європейський досвід найефективнішої форми транскордонного, міжрегіонального співробітництва – єврорегіонів, свідчить про те, що мета створення і відповідно напрями діяльності єврорегіонів на кордонах Німеччини, Польщі та Чехії були визначені цілеспрямовано і що найголовніше – ці програми життєздатні і вже за умов розширення ЄС на Схід. Як приклад, мультикультурний єврорегіон Шпрее-Нейсе-Бобер, у рамках якого розвиток туризму та задіяння у цьому контексті традицій, культури лужицьких сербів у підсумку, як цілісного туристичного «продукту», презентує всесвітньо відому «Сільську Венецію» (Шпреевалд) – сервіс готелів, туристичні водні маршрути, специфіка приготування страв та їх патентування. Насамперед, оптимальне поєднання розвитку інфраструктури та туризму створює нові робочі місця, демонструє високий рівень міжетнічної толерантності, збереження етнокультурної спадщини цивілізаційної мозаїки представників інших національностей.

3. Прикордонні території з обох боків нових східних кордонів ЄС і України – традиційно відносно відсталі у соціально-економічному розвитку від індустріальних центрів своїх країн. Самостійно внаслідок лише внутрішніх регіональних ресурсів вони не здатні вирішити складні господарські проблеми. Українська держава поки що не має могутньої регіональної політики, засобами якої прискорювався б розвиток периферії. Тому бажано під'єднати до розв'язання регіональних проблем і зовнішні ресурси. Вони можуть надходити і через канали міжрегіонального співробітництва. Отже, важливим аспектом динамічного єврорегіонального розвитку є питання фінансування. Питання у тому, наскільки українські єврорегіони можуть максимально використати переваги розширення ЄС і під'єднатися до спільної реалізації міжрегіональних міжнародних програм.

Сучасний динамічний розвиток європейської інтеграції вже за умов розширення на схід Євросоюзу потребує виокремлення нових пріоритетів розвитку транскордонного співробітництва України та сусідніх держав. Більше того, геополітичні зміни, зокрема у регіоні Центральної та

Східної Європи, внаслідок розширення ЄС на схід, також вимагають формування транскордонних відносин за європейськими стандартами [24].

Після східного розширення Євросоюзу у 2004–2007 рр. та вступу держав Центральної Європи до ЄС, транскордонне співробітництво України і центральноєвропейських країн вступило в *якісно новий етап розвитку*. У всіх сторін-учасниць беззаперечно наявна політична воля і прагнення до тісної транскордонної взаємодії та оновлення механізму співробітництва. Впродовж останніх років збагатилася і суттєво вдосконалилася нормативна основа регулювання міжнародних відносин транскордонного співробітництва України з центральноєвропейськими державами – новими членами ЄС.

Європейський досвід єврорегіональної транскордонної співпраці в Україні має бути прийнятий за основу, але певна річ не у сенсі копіювання його, позаяк це практично неможливо, хоча б за умов наявності суттєвих відмінностей навіть у проявах загальних закономірностей єврорегіональної кооперації в Європі.

По-перше, якщо раніше міжрегіональне співробітництво України з РП, СР та УР було в основному справою двосторонніх або багатосторонніх відносин держав Центральної та Східної Європи, то зараз воно вийшло за цей дещо штучно звужений регіональний рівень. Тобто, перетворилося у форму стосунків України як з окремими державами-членами ЄС, так і з Євросоюзом у цілому.

По-друге, співробітництво центральноєвропейських держав з Україною тепер стало невіддільною складовою частиною нової східної політики Євросоюзу, у тому числі і концепції «Розширена Європа – Сусідні країни. Нова структура відносин з нашими східними та південними сусідами».

Таким чином, *геополітичний статус єврорегіонального співробітництва, статус єврорегіонів* України з центральноєвропейськими державами піднявся на якісно вищий щабель. Це – беззаперечний позитив. Україна може більш ефективно вирішувати проблеми зміцнення міжрегіональних відносин не лише з кожною із центральноєвропейських держав або їх регіональними об'єднаннями (Вишеград, Центральноєвропейська Ініціатива тощо), але і безпосередньо з Брюсселем та Страсбургом – на рівні центральних загальноєвропейських інституцій. У свою чергу, з кожною державою – західним сусідом та на рівні співпраці межуючи з ними прикордонних адміністративно-територіальних одиниць Україна може погоджувати і здійснювати спільні кроки у структурах ЄС, наприклад, для отримання тієї ж фінансової допомоги з метою реалізації спільних транскордонних проектів [25, с. 121].

На транскордонному єврорегіональному рівні стосунки України з ЄС майже не обтяжені про-

блемами і претензіями як політичного, так і економічного характеру. Тому взаємодія України з ЄС та країнами-членами ЄС у сфері єврорегіонального, транскордонного співробітництва може бути навіть більш динамічною і ефективною, ніж на міждержавному рівні. Єврорегіони здатні створити розгалужену систему координації стійких прикордонних зв'язків регіонів України із суміжними адміністративно-територіальними одиницями сусідніх центральноєвропейських держав-членів ЄС. Безумовно, що ефективна єврорегіональна інтеграція через транскордонне співробітництво суттєво розширить базу включення України до європейських інтеграційних процесів.

У розвитку *нового статусу єврорегіонів України* з центральноєвропейськими державами після розширення ЄС поєднуються як зовнішні – євроінтеграційні, так і внутрішні (зокрема, комплексний розвиток прикордонних територій) національно-державні інтереси. На сьогодні розбудова ефективно діючої системи єврорегіонів набуває важливого значення для України.

Вкрай важливим концептуальним висновком щодо майбутнього розвитку єврорегіонів України за нових геополітичних умов є необхідність розробки спільних концепцій розвитку прикордонних регіонів України з межуючими прикордонними територіями центральноєвропейських країн повноправними членами ЄС. Вкрай нагальним завданням є активізація участі прикордонних областей України у створенні нових, більш прагматичних єврорегіонів з прикордонними регіонами сусідніх держав, що також створює можливість використовувати і міжнародну фінансову допомогу у реалізації проектів територіального соціально-економічного розвитку регіонів.

Принципово важливим моментом є те, що новий етап якісно нового розвитку єврорегіонів України з державами Центральної Європи відбувається за умов розширення ЄС на стадії завершення формування економічного та валютного союзу, значного прогресу на шляху формування політичного союзу, поглиблення співпраці у сфері безпеки. У свою чергу це також обумовлює істотні зміни у структурі та механізмі транскордонного співробітництва в Європі взагалі, та єврорегіонів зокрема.

Формування економічно конкурентоспроможних єврорегіонів на західному кордоні України, утворення спільних з європейськими партнерами асоціацій, проектів, укладення нових угод для оновлення правової бази співробітництва, взагалі координація соціально-економічного та екологічного розвитку прикордонних регіонів мають стати пріоритетами єврорегіональної співпраці України на найближчу перспективу. Безумовно, що багато питань у даній статті лише поставлені і тому

потребують подальших наукових досліджень, пріоритетним з-поміж яких, на наш погляд, є аналіз системної трансформації єврорегіонів України у контексті розширення на схід ЄС, а також проблемні питання створення ефективної системи транскордонного співробітництва України.

Обґрунтування і, що особливо важливо, імплементація концептуальних засад у теорію і практику єврорегіонального співробітництва України є вкрай важливим, позаяк:

- сприяє кращому розумінню перспектив міжрегіонального та транскордонного співробітництва України з Європейським Союзом (включно, що Україна, внаслідок приєднанням держав Центральної Європи до Євросоюзу, має спільний кордон з ЄС);

- імплементація головних принципів регіональної політики ЄС у національне законодавство України сприятиме реалізації головної мети зовнішньої політики України – прискорить визначення з боку Європейського Союзу чітких критеріїв для України з метою отримання останньою статусу асоційованого члена ЄС;

- створення відповідної інфраструктури – як системи інституцій та структур для регулювання єврорегіональної політики в Україні, як гармонізації територіального поділу із врахуванням специфіки адміністративного поділу в Україні, як і більшість *acquis communautaire* – є обов'язковою для виконання умовою для вступу будь-якої держави в Європейський Союз, отже, і для України.

Висновки. На нових зовнішніх кордонах ЄС єврорегіональне співробітництво перетворюється у дієвий інструмент формування розширеним Євросоюзом смуги добросусідства та інтенсивного розвитку зв'язків європейської спільноти з усіма прикордонними державами. Внаслідок розширення Європейського Союзу до кордонів України, суттєво змінився статус єврорегіонального/ транскордонного співробітництва України. Для нашої країни єврорегіональне співробітництво являє собою надзвичайно важливий шлях практичного включення регіонів України до загальноєвропейських інтеграційних процесів. Перспективи подальших наукових досліджень вбачаємо у порівняльному аналізі єврорегіонального співробітництва України та регіонів країн Центральної Європи.

Стратегічна важливість єврорегіонального фактору у політиці Європейського Союзу зумовлена цілим комплексом обставин, які пов'язані з сучасним процесом *європейської інтеграції*, включно і політикою розширення ЄС на Схід. Існує також об'єктивна необхідність врахувати розвиток регіональної політики ЄС у контексті таких двох взаємопов'язаних важливих світових процесів – інтенсивного об'єднання світової економіки – глобалізації, а також трансформації та розширення

зони впливу Євросоюзу – як формуючого суб'єкта бутньому, зовнішньополітичних міжнародних відносинах держав та світових інституцій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бальян А.В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини) / А.В. Бальян. – Ужгород : Ліра, 2006. – 325 с.
2. Бальян А.В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини) / Бальян А.В. – Ужгород : Ліра, 2006. – 325 с.
3. Кіш Є. Система міжрегіонального співробітництва України з країнами Центральної Європи / Є. Кіш // Історія науки і біографістика. – 2008. – №1. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/INB/2008-1/index.html>
4. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула // Інститут регіональних досліджень. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 222 с.
5. Мікула Н.А. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво / Н. Мікула. – 375 с. Мікула Н. Єврорегіони: досвід та перспективи / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2003. – 222 с.
6. Бальян А.В. Міжрегіональне, транскордонне співробітництво України за умов розширення Європейського Союзу (на прикладі прикордонних регіонів України та Угорщини) / А.В. Бальян. – Ужгород : Ліра, 2006. – 325 с.
7. Луцишин В.П. Єврорегіон Буг: концепція та стратегія розвитку / В.П. Луцишин. – Луцьк : Вежа, 2002. – 416 с.
8. Вишняков О. Правові аспекти транскордонного співробітництва між територіальними громадами або владами / О. Вишняков // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід / за ред. С. Максименка. – Київ : Логос, 2000. – С. 35-48.
9. Бройде З. Перспективи та особливості транскордонного співробітництва в єврорегіонах на заході України / З. Бройде // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід / за ред. С. Максименка. – Київ : Логос, 2000. – С. 118-120.
10. Кіш Є.Б. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції : [монографія] / Єва Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – 440 с.
11. Кіш Є. Регіональна політика Європейського Союзу/ Єва Кіш // Незалежний культурологічний журнал. – Львів, 2002. – № 23. – С. 133-157.
12. Кіш Є. Регіони Європи на початку XXI століття / Єва Кіш // Політика і час ; МЗС України. – №1. – Київ, 2007. – С. 33-35.
13. Кіш Є. Концептуальні засади міжрегіонального співробітництва України / Єва Кіш // Вісник Львівського університету. Серія: міжнародні відносини. – №23. – Львів, 2008. – С. 220-226.
14. Лендьел М. Досвід Карпатського Єврорегіону: поштовх до переосмислення моделі транскордонного співробітництва / М. Лендьел // На шляху до Європи. Український досвід єврорегіонів: Проект Київського центру Ін-ту Схід-Захід / за ред. С. Максименка. – Київ : Логос, 2000. – С. 49-70.
15. Мітряєва С.І. Карпатський єврорегіон – інструмент єврорегіональної стратегії України / С.І. Мітряєва // Стратегічна панорама. – №1. – 2005. – С. 42-51.
16. Мітряєва С.І. Україна і стратегії розвитку єврорегіонів / С.І. Мітряєва // Україна в Європі: пошуки спільного майбутнього : [монографія]. – К. : Інститут європейських досліджень НАН України, 2009. – С. 433–443.
17. Carpathian Euroregion: Prospects and Challenges – Role of the Carpathian Euroregion in Strengthening Security and Stability in Central and Eastern Europe, Prešov-Uzhgorod 2001 – 84 p.
18. Carpathian Euroregion: Role of the Carpathian Euroregion in Confronting Its Minority Agenda. Prešov-Uzhgorod 2001 – 118 p.
19. Carpathian Euroregion: Role of the Carpathian Euroregion in Mitigating Possible Negative Effects of Schengen. Prešov-Uzhgorod 2001 – 66 p.
20. Handbook of Transfrontier co-operation for local and regional authorities in Europe. LACE Phare CBC, 1997. – P.11.
21. Handbook of Transfrontier co-operation for local and regional authorities in Europe. LACE Phare CBC, 1997. – P.11-12.
22. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції / Є. Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – С. 113.
23. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції / Є. Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – С. 114.
24. Кіш Є. Новий статус на нових кордонах / Є. Кіш // Політика і час ; МЗС України. – №4. – Київ, 2005. – С. 82-90.
25. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції / Є. Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – С. 121.
26. Кіш Є. Центральна Європа в сучасній системі єврорегіональної інтеграції / Є. Кіш. – Ужгород : Ліра, 2008. – С. 119-121.